

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
SANAT TARİHİ ENSTİTÜSÜ — KUNSTHISTORISCHES INSTITUT

SANAT TARİHİ YILLIĞI

V

KUNSTHISTORISCHE FORSCHUNGEN

ZEREN AKALAY

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ KÜTÜPHANESİ HAZİNE 753 NO. LU
NİZAMİ HAMSESİ'NİN MİNYATÜRLERİ

Ayrı baskı — Sonderdruck
İstanbul 1973

No=26175
No=26173

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. 06/75

SINIFLAMA NO.

06/73

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ KÜTÜPHANESİ HAZİNE 753

No. LU NİZAMİ HAMSESİ'NİN MINYATÜRLERİ

Zeren AKALAY

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde 69 kadar minyatürlü Nizami Hamsesi bulunmaktadır. Bu hamselerin çoğunluğu etraflı bir çalışmaya konu olmamıştır. Araştırmaya konu olan yazma, bu eserlerin karakteristik bir örneğidir. Eser Türkmen üslûbunda kahve rengi deri bir cilt içindedir. 35X24,5 cm ölçüsünde, 325 yapraktır. Talik hatla metin dört sütun üzerine 25 satırdır¹. Sayfalar yer yer cetvelsizdir. XV. Yüzyıl ikinci yarısı üslûbunda tezhip edilmiş 1b-2a, 2b-3a sayfaları esere sonradan ilâve edilmiştir. 3b sayfası ise XVI. Yüzyılın başları Şiraz üslûbunda, başlık şeklinde tezhip edilmiştir. Yazma 37 minyatürle süslenmiştir. Kolofonu olmayan eserin 19b sayfasındaki minyatüründe 916/1510 tarihi okunmaktadır.

Minyatürler :

1. Miraç. (s. 6a, 14X16,5 cm., üslûp C). Peygamber Burak'ın üzerinde, alev şeklinde altın yaldız bulutlar arasında ilerlemektedir. Cebrail önde yol gösterir. Peygamberin yüzü ve Safevi başlığı silinmiştir.
2. Nuşirevan ve Vezir'in harap şehire gelmesi. (s. 14b, 9,5X15 cm., üslûp C). Vezir ve Nuşirevan çizgili örtülerle süslü at üzerinde konuşurlar. Tepe gerisinde yıkık duvarlar görülür.
3. Yemişçi, tilki, ve yankesici hikâyesi. (19b, 14,5X20 cm., üslûp C). Yemen'de yemişçi dükkânını ve yemişçinin mallarını bekleyen bir tilki vardır. Bir gün bir yan kesici dükkâna gelir, tilkiyi oyunlarıyla kandırmak ister ,tilki kanmaz. Sonra yankesici uyur gibi yapar, gözlerini

1. Fehmi Ethem Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu, İstanbul, 1961, no. 470.

kapar. Tilki onun uyuduğunu sanar ve o da uykuya dalar. Tilkinin uyumasını fırsat bilen yankesici, yemişçinin para kesesini çalar.

Minyatürde yankesicinin tilkiyi kandırmağa çalışması tasvir edilmiştir. Çerçeve dışına taşan balkonlu bir köşkün üst kısmındaki bordürde 916/1510 tarihi okunmaktadır (res. 1).

4. Halifenin hamamda saçının traş edilmesi (s. 29b, 18X15, üslûp C). Sahnenin ortasında kırmızı harelî mermerle çevrilmiş havuz görülmektedir. Havuzun kenarındaki mermere peştimal giyimli figürler oturmuş yıkanır.
 5. Hüsrev'in Şirin'i suda görmesi. (s. 44a, 15X15 cm., Üslûp C). Res. 2.
 6. Hüsrev ve Behram Çubın'ın savaşı. (s. 56b, 17X14,5 cm., üslûp D). Res. 3.
 7. Hüsrev ve Şirin'in meclisi. (s. 91b, 12,5X15 cm., üslûp D). Res. 4.
 8. Hüsrev'in arslanı öldürmesi. (s. 96b, 11,5X15 cm., üslûp D). Hüsrev ve Şirin birlikte çıktıkları bir gezintide, dinlenebilecekleri bir yerde otağ kurarlar. Yemekler hazırlanır, içkiler içilir. Tam bu sırada bir arslan otağa hücum eder. Hüsrev silâhsız olarak arslanla mücadeleye girer. Arslanı bir yumrukta öldürür.
- Minyatür Hüsrev'in arslana yumruğunu indirdiği anı göstermektedir. Otağda Şirin ve hizmetkârlar onu heyecanla izlemektedir (res. 5). Minyatürün, bulunduğu sayfadaki metinle hiç bir ilişkisi yoktur. Minyatürün, daha önceki sayfalarda yer alması gerekirdi.
9. Leyla ve Kays okulda (s. 115a, 11X15 cm. üslûp D). Konu tabiat dekoru içinde geçer. Öğrencilerin önlerinde rahleleri bulunur, minder üzerinde otururlar.
 10. Nevfel'in Leyla'nın babası ile buluşması ve Leylâ'yı istemesi (s. 123b, 9X15 cm., üslûp D). Konu dış mekânda geçer. Sahnenin sağ ve solunda develere binmiş üçer figür görülür. Bunlardan sağ başdaki kadındır.
 11. Leyla ve Mecnun'un buluşması. (s. 146a, 10X15 cm., üslûp B). Sahne zemini tamamen altın yaldıza boyanmıştır. (Res. 6).
 12. Mecnun'un Leyla'nın mezarını ziyareti. (s. 149b, 11X15 cm., üslûp B). Mecnun başını mezar üzerine koymuştur. Etrafta birkaç hayvan görülür.

13. Mecnun'un ölümü, (s. 152a, 11X15 cm., üslûp B). Mecnun Leyla'nın mezarı üzerine uzanmıştır. Mezarın etrafında hayvanlar görülür.
14. Numan'ın Havernak kasrını yapan mimarı kasrın üst katından aşağıya attırması (s. 163a, 16,5X18 cm., üslûp A). Numan Behram için Yemen'de Havernak kasrını yaptırır. Kasrın kısa zamanda tamamlanması ve güzel olması üzerine Numan, kasrın mimarına bol ihsanda bulunur. Bol ihsan alan mimarın «Bu kadar çok kazanacağımı bilseydim daha güzelini yapardım» sözünden kuşkulanan Numan, daha güzelini başkasına yapmasın diye, mimarı kasırdan attırarak öldürtür.
Minyatürde solda kasır görülür. Mimar kasrın önünde yerde yatar Etrafda yer alan figürler olayı hayretle seyredeler.
15. Behram'ın Havernak kasrındaki meclisi (s. 164a, 21X20 cm., üslûp A). Res. 7.
16. Behram'ın avda yaban eşiği yakalamış arslanı öldürmesi. (s. 165b, 12X20 cm., üslûp A).
17. Behram'ın ejderi öldürmesi (s. 166b, 13X19 cm., üslûp A).
18. Behram'ın kasrın duvarlarında yedi güzelin resimlerini görmesi. (s. 167a, 10,5X15 cm., üslûp A). Behram bir gün kasrı gezerken kapalı bir kapı görür. Onu açtırınca, odanın mücevherlerle dolu olduğunu ve duvarlarında da yedi güzelin resimlerini görür.
Minyatürde Behram oturmuş yedi kızın resimlerini seyretnmektedir.
19. Behram'ın babası Yezdicerd'in ölümü başlığı altında, İranlıların «Behram Arap diyarında yetişmiştir, İran'ı tanımaz» diye başka birini tahta geçirmeleri tasvir edilmiştir (s. 168a, 12,5X15,5 cm., üslûp A). Sahnenin sağında beyaz sakallı bir figür tahtta oturur. Tahtın solunda bir hizmetkâr yer alır. Tahtın sağında ise siyah sakallı bir figür arkasındaki genç kişiye dönmüş, onu tahtdaki figüre takdim eder.
20. Behram'ın Çin hakanı ile savaşı. (s. 175a, 23,5X17 cm., üslûp A). Minyatür, kadınların da bulunduğu bir otağa baskın anını canlandırır.
21. Behram'ın siyah renkli köşkte birinci iklim şahının kızının anlattığı masalı dinlemesi (s. 178b, 10,5X15 cm., üslûp C). Res. 8.
22. Siyah köşkte Behram'a birinci iklim şahının kızının anlattığı hikâyeden, Şahın meleklerle eğlenmesi. (s. 181b, 18,5X15 cm., üslûp A).

Çin'de Medhuşan şehri halkının neden siyahlar giyindiğini araştırmak için bu şehre gelen Şah, bunun sebebini bir kasaba sorar. Kasap ona hiç birşey söylemeden geceyi bekler ve Şahı alarak şehir dışındaki bir harabeye götürür, bir sepet içine onu bindirir. Sepet havalanır ve sonra yüksek bir yerde durur. Bir kuş gelir. Kuşun ayaklarına tutunan Şah, kuşla uçar, kuş yere konar. Akşam olur. Binlerce melek görünür. Bir taht kurulur. Tahta güzel bir melek oturur. Melekler Şahı bulurlar ve onu tahtdaki meleğin yanına oturturlar. Şah burada üç gece hayli eğlenir. Niyeti bu güzel meleği elde etmektir. Melek onun bu niyetini anlar. Üçüncü günün akşamı melek ona «gözünü yum muradına ereceksin» der. Gözlerini biraz sonra açan Şah, kendini sepet içinde bulur. Ağlar inler ve biraz sonra kendini oraya getiren dostu görür. Dost ona bu sebepten dolayı siyahlar giyindiklerini söyler.

Minyatürde, Şah meleklerle birlikte tahtta oturmaktadır. Diğer melekler onlara hizmet eder. Sahnenin üst kısmından uçarak gelen melek son derece karakteristiktir. (Res. 9)

23. Behram sarı köşkte. (s. 184b, 16,5X15 cm., üslup C). Elinde içki kabını tutan Behram, karşısında diz çökmüş oturan kızın anlattığı hikâyeyi dinler. İki yandaki kapı açıklığında bir kadın ve bir erkek hizmetkârlar görülür.
24. Behram yeşil köşkte. (s. 187a, 10,5X15 cm., üslup D). Behram elinde içki kabını tutar, hikâye anlatan kız diz çöker oturur. Kapı açıklıklarından yeniçeri kıyafetinde hizmetkârlar bakar.
25. Behram kırmızı köşkte. (s. 193a, 17X15 cm., üslup D). Behram uzanmış, yatar. Karşısında hikâye anlatan kız diz çöker oturur. İki yandaki kapı açıklığında ikişer hizmetkâr (yeniçeri başlıklı) görülür.
26. Behram'a Mavi Köşkte anlatılan hikâyeden, Mahan'ın saray bahçesinde dolaşırken peri kızlarını görmesi. (s. 196a, 17,5X17,8 cm., üslup A). Mısır'da Mahan adlı güzel bir genç vardı. Dostlarıyla gezer eğlenirdi. Tek başına çıktığı bir gezintide, bin basamaklı bir kuyu görerek iner. Işık gelen bir delikten bakınca güzel bir bağ görür. İçeri girer. Yemişleri toplar. Bu arada bir ihtiyar gelir, onu saraya götürür. Sarayın bahçesini dolaşırken, peri kızlarının geldiğini görür. Periler Mahan'ı saklandığı yerden bulur çıkarırlar. Hep beraber yiyip içerler.

Minyatürde sağda, mumlarla donatılmış halı üzerinde bir taht kurulmuştur. Tahtta bir melek oturur ve yanında diz çökmüş oturan di-

ğer meleklerle konuşur. Etrafta bulunan meleklerin bir kısmı müzik aleti çalar, bir kısmı ellerinde yiyecek taşıyarak gökyüzünden inerler. Cepheden tasvir edilen uçan melekler s. 181b de de vardı. Sahnenin solunda bir su kenarındaki ağaç üzerinde Mahan onları seyrederek. Fakat, aşağıdaki meleklerden biri onu farketmiş ve eliyle Mahan'ı göstermektedir. Mavi renge boyanan gökyüzü, yıldızlar, ay, alev gibi beyaz bir bulut kümesiyle kaplıdır.

27. Behram'a mavi köşkte anlatılan hikâyeden, Hızır'ın Mahan'a yardımı. (s. 198a, 7X11 cm., üslup A). Mahan, meleklerle olan eğlencesinin sabahı kendini çok kötü bir yerde bulur. Ağlar, tanrıya yalvarır. O sırada, yeşiller giyinmiş biri gelir ve ona «ben Hızır'ım, sana yardıma geldim gel seni evine götürüyüm» der.

Minyatürde, yeşil elbise giyimli ve başı haleli Hızır, Mahan'ın elinden tutup götürmektedir. Sahne zemini altın yaldıza boyanmıştır. Su kenarını süsleyen bir kaç çiçek ve bir ağaç sahnede görülen manzara elemanlarıdır.

28. Behram'a sandal renkli köşkte (s. 198b, 21,5X15 cm., üslup A). Behram oturmuş, kızın uzattığı içki bardağını almaktadır.
29. Behram'a sandal renkli köşkte anlatılan hikâyeden. Çölde, Şer'in Hayr'ın gözlerini oyması. (s. 199b, 9,5X15 cm., üslup A). Şer ve Hayr birlikte yola çıkarlar. Bir çöle düşerler. Şer yanına su almıştır. Susadıkça arkadaşından gizli su içer. Hayr bunu sezer, fakat belli etmez. Nihayet dayanamaz, vereceği mücevherlerine karşılık su ister. Şer buna razı olmaz. İki gözünü verirse buna razı olacağını söyler. Sonunda Hayr razı olur. Şer onun gözlerini oyar, mücevherlerini alır, su da vermeden oradan ayrılır.

Minyatür Şer'in Hayr'ın gözlerini oyduğu anı tasvir eder. Soldaki ağaçta matara asılıdır.

30. Behram beyaz köşkte. (s. 202b, 13,5X15 cm., üslup A). Behram, önünde diz çökmüş oturan kızdan içki bardağını alır. İki yandaki kapı açıklığından birer kadın ve erkek hizmetkâr görülür.
31. Beyaz köşkte Behram'a anlatılan hikâyeden. (s. 204b, 20X16 cm., üslup A). Zengin bir gencin güzel bir bağı ve içinde köşkü vardır. Her hafta gelir, burada eğlenir. Bir gün, kapıya geldiğinde, kapının kapalı olduğunu görür. İçerden eğlence sesleri gelmektedir. İçeri girecek bir

delik arar ve bulur. Kızlar onu hırsız sanar. Döverler. Sonunda onun bağın sahibi olduğunu anlarlar ve meclislerine götürürler.

Minyatür, gencin, bulduğu delikten bahçeye girmeğe çalışmasını tasvir eder. İçerde kızlar havuzda yüzerler (res. 10).

32. İskender'in Dara'nın tahtına oturması ve onu kutlamaya gelenler. (s. 279a, 15,5X15 cm., üslup A). Sahnenin solunda İskender tahtta oturur. Sağda kutlamaya gelenler ve maiyeti yer alır.
33. İskender'in Rum ve Çinli nakkaşın eserleri hakkında karar vermesi. (s. 304a, 23,5X16 cm., üslup B). İskender Çin hakanını ziyaret eder. Konuşmalar esnasında, resim sanatında Çinlilerin mi yoksa Rumların mı üstün oldukları münakaşa edilir. Bu problemi çözmek için, Rum ve Çinli ressama karşılıklı duvar süslenmek için verilir. Her iki ressam eserlerini bitirince, odanın ortasına daha önce konan perde kaldırılır. Çinli ressam duvarı cilâlamış, Rumlu ressam ise resim yapmıştır. Çinli'nin duvarında Rumlu sanatçının eseri ayna gibi eksetmektedir. İskender hangi resmin kimin olduğuna karar veremez ve aradaki perdenin tekrar kapanmasını emreder. Perde indirilirken Çinli ressamın duvarındaki resmin kaybolduğunu, kaldırılırken tekrar görüldüğünü farkeder. Bu durumda İskender, Çinli'nin resminin Rumlu ustanın resminin bir aksi olduğunu anlar. Neticede Rumlu ustanın resimde, Çinli ustanın parlatmada hünerli olduğu kararına varılır.

Minyatürde, sahnenin geri planını kaplıyan duvarda Rumlu nakkaşın eseri ve bu resmin Çinli nakkaşın duvarına aksi tasvir edilmiştir. Sahnenin ortasında oturan İskender ise bu iki resimden hangisinin Rumlu, hangisinin Çinli nakkaşa ait olduğuna karar vermektedir (res. 11).

34. Mani'nin camdan yapılmış su birikintisi üzerine ölü bir köpek resmi çizmesi². (s. 305a, 17,5X15 cm., üslup B). Mani, Çinlileri kendi dinine döndürmek için bir seyahate çıkar. Çinliler onun geldiğini haber alınca, yolu üzerine camdan bir su birikintisi yaparak onu aldatmak isterler. Bu su birikintisine gerçek görünümü vermek için üzerine hafif dalgalar yaparlar, kenarlarına bitkiler yerleştirirler. Mani yolu üzerindeki su birikintisini uzaktan görür, su kabını doldurmak ve susuz-

2. Priscilla P. Soucek, «Nizami on Painters and Painting» *Islamic Art in The Metropolitan Museum of Art*, 1972, p. 10, fig. 1.

luğunu gidermek için hızla yürür. Su kabını havuza daldırır ve kap camı kırar. Mani hileyi anlar. Mani, bu havuz üzerine çürümüş bir köpek ölüsünü son derece realist bir şekilde çizerek intikamını alır. Böylece bu yoldan gelecek seyyahlar havuza tiksintiyle bakacak ve ona doğru kendisinin yaptığı gibi koşmıyacaklar. Mani'nin bu hüneri Çin'de çok meşhur olur ve halk onun dinini kabul eder (res. 12).

35. Çin hakanının Şah İskender'e ziyafet vermesi. (s. 306a, 17X15 cm., üslup B). İskender Çin'e gider. Çin hakanı onun gelişinden korkar, barış çarelerini arar. Fakat İskender savaş için değil, misafir olmak için geldiğini söyler. Aralarında anlaşma yaparlar ve İskender Çin hakanına misafir olur. Elinde kâfur ve amberden bir turunc tutan İskender, altından bir taht üzerine oturur. Şerefine büyük bir ziyafet verilir.

Minyatürde İskender muhteşem bir taht üzerinde oturur. Sağ elinde metinde anlatıldığı gibi «kâfurdan ve anberden turunc» tutar. İskender'in elinde tuttuğu bu küre hükümdarlık sembolü olmalıdır. Tahtın solunda Çin hakanı ve biraz ilerde yemek getiren hizmetliler görülür (res. 13).

36. İskender'in Rusya'da, Kıpçak çöllerinde, örtüsüz güzel kadınları görmesi. (s. 309a, 16X18 cm., üslup B). Res. 14.
37. Rum ülkesinin askeriyle Rusların savaşı. (s. 311a, 18X15 cm., üslup B). Sahnenin sağında, bir grup askerin önünde İskender, Fil üzerinde kurulu tahtında oturur. Sahnenin solunda bir grup asker ona doğru ilerlemektedir.

Üslup Özellikleri ve Minyatürlerin Tarihlendirilmesi :

Yazmadaki minyatürler çeşitli üslup özellikleri göstermektedir. Üslup

A : Bu üslûpdaki minyatürler Şiraz ve çevresinde XV. Yüzyılın ilk yarısı sonlarında resimlenen yazmalarla üslup birliği gösterir. Bu üslup Şiraz'da Timurlulardan Sultan İbrahim'in ölümünden sonra gelişir ve ilk örnekler bu devrin kuvvetli etkilerini taşır. Bu üslup, en karakteristik örneklerini 1440-1446 tarihleri arasında vermektedir³.

3. Bu üslûbun koleksiyonlarda bulunan örnekleri şunlardır :
1440 civarı. Kazvinî : Acaib al-Mahlukat, Manchester John Rylands Library, Pers. MS. 37. Bu eser için bakınız: B.W. Robinson, A Descriptive Catalogue of the Persian Painting in the Bodleian Library, Oxford, 1958, p. 23.

Resim 9 ve 10 da olduğu gibi manzara elemanları, figür tipleri, renk anlayışı Şiraz'ın bu devrine özgü niteliklere sahiptir. Fakat, resim 7 de figür tiplerinin ve bazı manzara elemanlarının resim 9 ve 10 ile uygunluk göstermesine rağmen sahnenin büyük bir kısmını kaplayan ve bu devir Şiraz'a pek yabancı bir renk anlayışında ve biçiminde çizilmiş mimari, yan

1440 civarı. Nizami : Hamse. London Royal Asiatic Society, Morley 246. Sekiz minyatür bu üslûpta. Bu eser için bakınız: B.W. Robinson, *Persian Miniature Painting, from Collections in the British Isles*, London, 1967, no. 20.

1440 civarı. Nizami : Hamse. Dublin Chester Beatty Library, P. 141. Bu eser için bakınız: B.W. Robinson, *A Descriptive Cat.*, p. 23.

1440 civarı. Londra'da özel bir koleksiyonda (E. Unger) bulunan bir yazmanın bir grup minyatürleri.

844/1441. Firdevsi : Şehname. Paris Bibliotheque Nationale, Sup. Pers. 493.

Bu eser için bakınız : B.W. Robinson, *Ay. es.*, p. 24.

846/1442. Nizami. Hamse. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan. 862. Onaltı minyatür bu üslûpta. Bu eser için bakınız: Karatay, *Ay. es.*, no. 402. I. Stchoukine, «Un manuscrit illustre de la Bibliotheque de Mohammed II Fatih,» *Ars Asiatique*, Paris, 1969, tome, XIX, p. 3-13.

846/1442, 847/1443, 848/1444. Nizami : Hamse. Londra'da özel bir koleksiyonda. (E. Unger) Bu eser için bakınız: I. Stchoukine, «Une Khamseh de Nizâmî illustrée a Yazd entre 1442 et 1444,» *Ars Asiatiques*, Paris, 1965, Tome XII, s. 3-21.

848/1444. Firdevsi : Şehname. Paris. Bibl. Nat. Sup. Pers. 494. Bu eser için bakınız: I. Stchoukine, *Les Peintures des manuscrits Timurides*, Paris, 1954, p. 46, pl. XXXVIII-LX.

848/1444. Nizami : Hamse. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 870. Yayınlanmamıştır.

848-849/1444-1445. Nizami : Hamse. Manchester John Rylands Library Pers. MS. 36. Bu eser için bakınız : I. Stchoukine, *Ay. es.*, p. 46, pl. XLI-XLIII.

849/1445. Firdevsi : Şehname. Leningrad, Aziatskii Muzei. Bu eser için bakınız : Binyon, Wilkinson, Gray, *Persian Miniature Painting*, London, 1933, no. 60, pl. LVI.

850/1446. Hüsrev Dehlevi : Hamse. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 898. Yayınlanmamıştır.

850/1446. Nizami: Hamse. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 855. Bu eser için bakınız : I. Stchoukine, «Une Khamseh de Nizâmî illustrée a Yazd entre 1442 et 1444,».... fig. 8.

850/1446-1447. Nizami: Hamse. Topkapı Sarayı Müzesi Revan 866. Bu eser için bakınız : I. Stchoukine, «La Peinture à Yazd au milieu du XVe siècle,» *Syria*, XL(1963), pp. 139-145.

1450 civarı. Firdevsi : Şehname. Bombay Hakim koleksiyonu. Bu eser için bakınız: I. Stchoukine, *Les Peintures des manuscrits timurides*, p. 45, pl. XXXIV-XXXV.

tafta görülen kırmızı renge boyanmış parmaklık ve gerisinde yükselen pembe renkli iri çiçekli bir bitki Şiraz'da bir üslûp değişimine işaret etmektedir. Böyle bir değişimin sebebini 1452 yılından sonra değişen politik durumda aramak gerekir.

1452 yılından itibaren Doğu Anadolu ve Azerbeycan havalisinden İran'a inen, Herat, Şiraz ve Bağdad'a kadar bütün bir bölgeyi hakimiyetleri altına alan Karakoyunlular'ın, Şiraz ve Herat gibi minyatür merkezlerinde meydana getirilen eserlerde üslûp değişimine sebep olacakları muhakkaktır.

Yazmanın, A üslûbundaki minyatürleri, Şiraz'ın 1440-1446 yılları arasında gelişen üslûbuyla, Karakoyunluların ve Herat'ın geleneksel üslûplarının karışımı sonunda ortaya çıkmaktadır. Bu üslûba en yakın özellikler gösteren minyatürleri, önceleri Lord Teignmouth koleksiyonunda olan 861/1457 tarihli bir Firdevsi Şehnamesi içinde bulmaktayız⁴. Öyle ki; Şehnamenin bir çok sahnelerini minyatürleyen sanatçıyla, A üslûbun sanatçısının aynı nakkaş olması da kuvvetle muhtemeldir. Böylece, A üslûpdaki minyatürlerin tarihini 1457 civarı olarak kabul edebiliriz.

Üslûp B : Bu üslûba giren sekiz minyatür iki sanatçı elinden çıkmıştır. Resim 11, 12, 13 de olduğu gibi bu sahneleri minyatürleyen sanatçı, manzara ve mimarî elemanlar, kuvvetli renkler bakımından XV. Yüzyılın ilk yarısı Herat üslûbuna kuvvetle bağlı usta bir nakkaştır. Yuvarlak yüzlü, ince zarif yapılı figürlerin bıyık ve sakal şekilleri, sarıklarının biçimleri ne Herat ne de Şiraz geleneklerine bağlanabilmektedir. Paris Pozzi koleksiyonunda bulunan Sadi'nin Gülistan'ının bugün kaybolmuş bir minyatürü⁵ ve Paris Bibliotheque Nationale'de bulunan Mihr-ı Muştarî (Pers 1574) nin s.

854/1450. Nizami: Hamse. New York Metropolitan Museum of Art. Bu eser için bakınız: B.W. Robinson, A Descriptive Cat., p. 24.

1450 civarı. Firdevsi : Şehname. Leningrad Archives of the Academy of Sciences, C. 52. Bu eser için bakınız: Giusalian and Diakonov, Iranskiye Miniaturi v Rukopisiakh Shah-Name Leningradskikh Sobraniy, Moscow-Leningrad, pl. 6, 7.

4. Bu eser için bakınız : B.W. Robinson, Descriptive Cat., p. 24. Sotheby and Co., New Bond Street, London Sale Catalogues, 1. December. 1969. Lot. 186.

5. Société française de reproductions de MSS à peintures Bulletin, Vol. XII, pl. IXa. İçinde bir minyatür bulunan eser bugün Londra'da özel bir koleksiyonda bulunmaktadır. Bakınız : Sotheby and Co., New Bond Street, London, Sale Catalogues, 13 th July, 1971, Lot. 441.

47b de yer alan minyatürü⁶, resim 13 ile aynı üslûp özellikleri göstermektedir.

Resim 6, 14 de görülen sahneleri minyatürleyen nakkaş, resim 11, 12, 13 ün nakkaşından daha az ustadır. Figürler, manzara elemanları, renk anlayışı diğer nakkaşın kalitesine ulaşamaz. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdad 334 de bulunan Tarcüma-i Mesâlik va'l mamâlik⁷ in minyatürlerinde görülen özellikler bizi bu eserin nakkaşının resim 6, 14 ün nakkaşıyla aynı kişi olduğu fikrine götürmektedir. Resim 15 de görüldüğü gibi figür tipleri, kullanılan renkler, manzara elemanları minyatürlerin aynı sanatçı elinden çıkmış olduğunu doğrulamaktadır.

İki ayrı nakkaş tarafından resimlenen B üslûbdaki minyatürler, Karakoyunlu hakimiyeti sırasında Şiraz'da 1460 yılları civarında, A üslûbun minyatürlerinden bir kaç yıl sonra yapılmıştır⁸.

Üslûp C : Yazmanın yedi minyatürünü içine alan bu grup kaliteli bir işçilik gösterir. S. 19b de (res. 1) sağda görülen köşkün üst kısmında okunan 916/1510 tarihi, minyatürlerin yapıldığı tarihi vermektedir. Kısa boy-lu hafif toplu figürlerden erkekler Safevi başlıkları taşırlar. Manzara elemanları, resim 2 deki sahnede olduğu gibi XV. Yüzyıl sonu Şiraz Türkmen minyatürlerinin özelliğini taşımaktadır. Sahneler yer yer Şiraz Türkmen özelliklerini taşımasına rağmen, minyatürler 1510 yıllarının Şiraz üslûbundan çok farklı bir anlayışla resimlenmiştir (res. 8). Bu üslûpdaki minyatürler Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 762 numaralı Nizami Hamsesi'nin 910/1504-5 tarihli bir grup minyatürlerinin getirdiği geleneğe bağlanmaktadır⁹. Minyatürleri, Tahmasp devri öncesi Tebriz minyatür okulunun günümüze gelebilen nadir örneklerden biri olarak kabul etmekteyiz.

Üslûp D : Bir nakkaş elinden çıkan minyatürler Osmanlı üslûbundadır. Resim 3, 4, 5 de görüldüğü gibi petrol yeşili, yeşil, pembe, sarı renk-

6. I. Stchoukine, «Un Manuscrit de Mehr et Moshtari illustré a Herat, vers 1430,» Arts Asiatiques, tome, VIII, fig. 3.

7. Karatay, Farsça Yazmalar Kat., no. 191.

8. Bu devir üslûbuna giren diğer eserler için bakınız: B.W. Robinson, «The Tehran Manuscript of Kalila we Dimna a Reconsideration,» Oriental Art, Vol. IV, no. 3, p. 106-114. Robinson, «Turkman Court Painting in the Timurid Period,» International Symposium on the Art of Central Asia During the Timurid Period, Semerkand (Özbekistan, USSR) 23-27 Sept. 1969. (Yayınlanmamış kongre tebliği).

9. Filliz Çağman, «Topkapı Sarayı Müzesi Hazine 762 no. lu Nizami Hamse-si'nin Minyatürleri», (basılmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi,) İstanbul, 1971.

lerde boyanmış tepeler yumuşak ve kıvrımlı çizgilerle sınırlandırılmıştır. Bunların yüzeyleri irili ufaklı bitkilerle ve çoğunlukla yeşil renkte küme yapraklar ve onlardan çıkan çiçeklerle kaplanmıştır. Tepe konturları üzerinde, üzerleri firuze renk çiçekli, koyu yeşilin tonlarında boyanmış ağaçlar, pembe renkli bahar çiçekleri açmış bitkiler, bazen küçük bir kale (res. 5) yükselir. Altın yaldız renk gökyüzünü salyangoz biçimli bulutlar uçan bir iki kuş süsler. Küçük yüzlü, ince zarif yapılı figürlerin kıyafetleri çeşitli renk tonlarında boyanmıştır. Bu tür boyama yüzlerde daha kuvvetle belirir. Resim 4 de olduğu gibi erkek figürleri iri beyaz sarıklarıyla dikkati çeker. Yine aynı resimde sağda iki yeniçeri görülür. Kadınlar uzun kollu, iç, kısa kollu bir dış elbise giyimlidir. Açık yakalı dış elbiselerinin içinden daha az kapalı iç elbisenin yakası görünür. Başları küçük bir kepek ve bunun altından sarkarak omuzlara kadar inen eşarp ile örtülüdür.

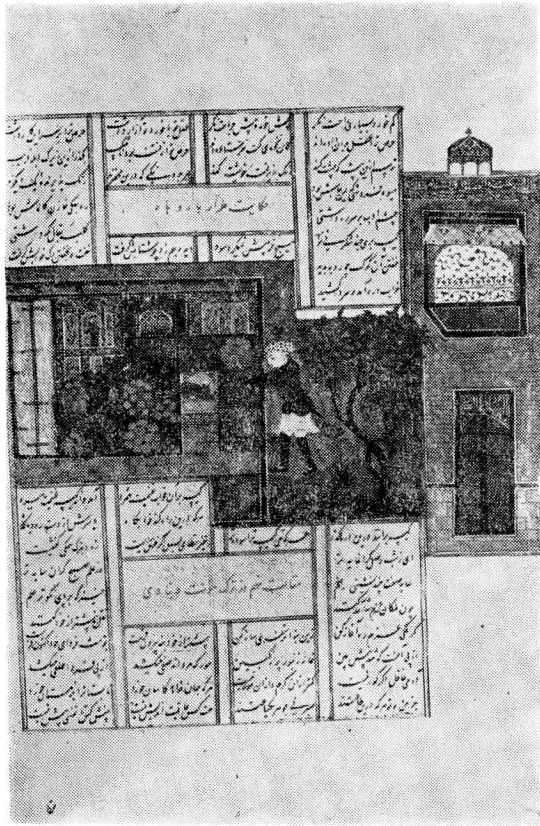
Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 1115 numarada bulunan Türkçe Nizami Hamsesinin¹⁰ bir grup minyatürleri D üslûpla aynı özelliklere sahiptir. Kompozisyon şeması (resim 16), renk anlayışı, manzara elemanları, figür tipleri (res. 17) arasındaki uygunluk minyatürlerin D üslûbun sanatçısı veya aynı atölyeye mensup bir sanatçının elinden çıktığına işaret etmektedir. Yine Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine 1116 da bulunan Türkçe Firdevsi Şehnamesinin minyatürleri de¹¹ aynı atölyeye bağlanmaktadır (res. 18).

Kanuni Sultan Süleyman devrinin edebiyatla ilgili minyatürlü kitaplarının karakteristik bir grubunu teşkil eden bu minyatürler, 1540 yılları civarına yerleştirilecektir.

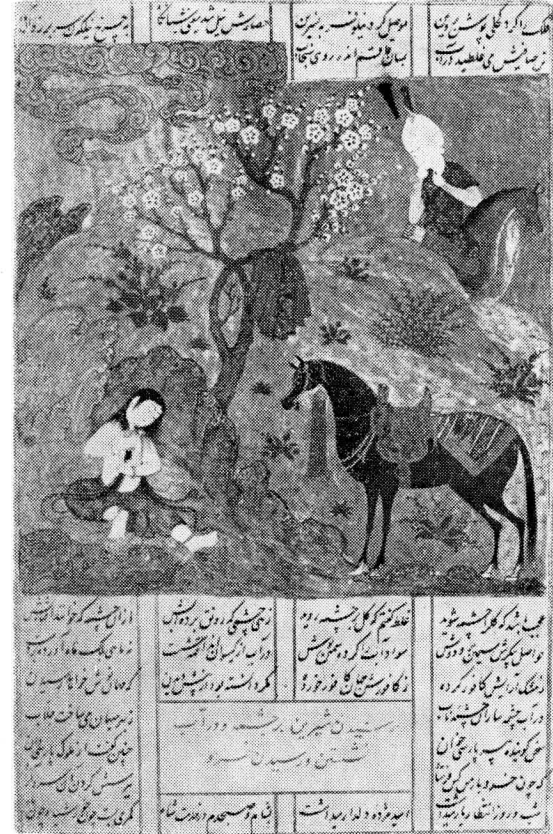
Kitabın yazılıp minyatürlenmesine XV. Yüzyıl ortalarında başlanmıştır. Karakoyunlular devrinde yapılan minyatürlerin dışında Safeviler devri-

10. F. E. Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, İstanbul, 1961, no. 2197. Yazma 1197/1783 tarihini taşır. 1490 civarı Şiraz Türkman, 1550 civarı Safevi Tebriz, 1590 civarı Safevi Şiraz, 1570 civarı Kazvin, 1600 civarı İsfahan, 1580 civarı Horasan, 1540 ve 1590 civarı Osmanlı üslûbunda minyatürleri içinde toplanan esere minyatürler, yapıştırılmak suretiyle yerleştirilmiştir. Bu yapıştırma sırasında minyatürlerin bir çoğu bozulmuş, orijinal üslûplarını kaybetmişlerdir.
11. Karatay, Ay. es., no. 2153. I. Stchoukine, La Peinture Turque d'après les manuscrits illustrés IIme partie de Murad IV a Mustafa III 1623-1773, Paris, 1971, p. 40, 93, pl. VII. yazar eseri 1630 civarı olarak tarihlendirir.

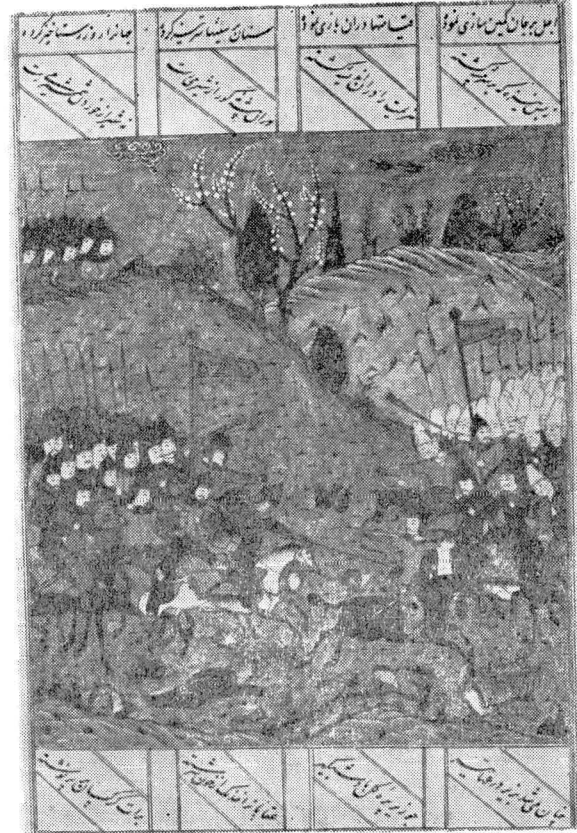
ne kadar esere hiç bir ilâve yapılmamıştır. Eser, muhtemelen Şah İsmail zamanında Şiraz'dan Tebriz sarayına getirilmiş ve yazmanın C üslûbundaki yedi minyatürü burada ilâve edilmiştir. Eser, Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'i almasıyla yarım kalmış, sonra Tebriz sarayından getirilen diğer ganimetlerle birlikte Osmanlı sarayına girmiş olmalıdır. Kitabın minyatürlerinin tamamlanması işi ancak 1540 yıllarında, Kanunî Sultan Süleyman devrinde olmuştur.

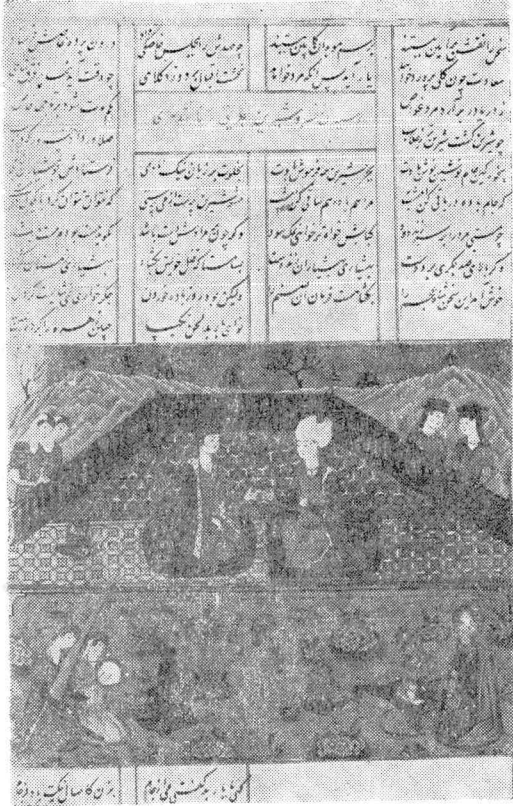
Resim 1. Tilki, yemişçi ve yankesici hikâyesi 19b.

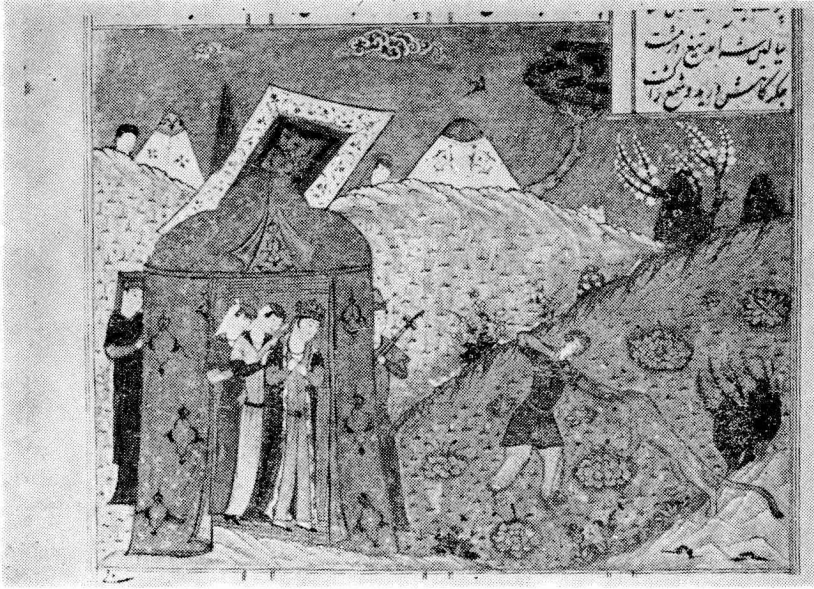
Resim 2. Hüsrev'in Şirin'i suda görmesi 44a.

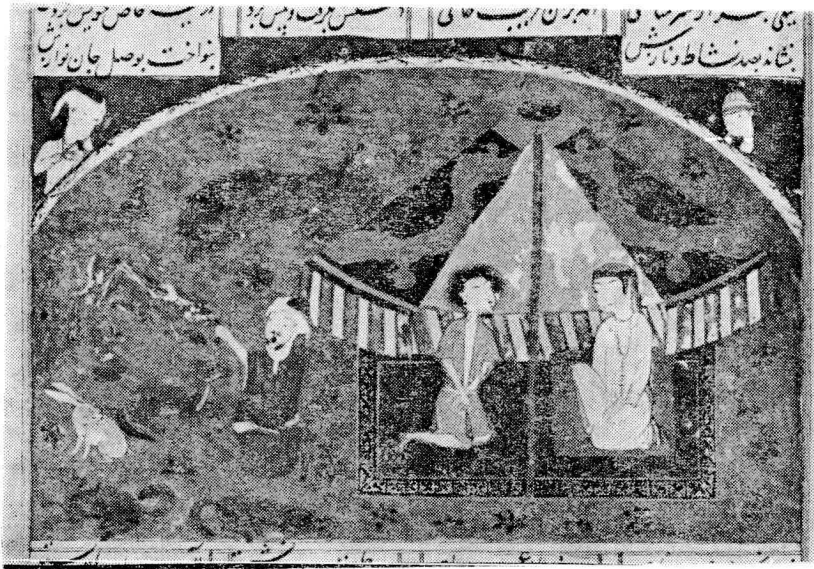
Resim 4. Hüsrev ve Şirin'in meclisi 91 b.

Resim 3. Hüsrev ve Behram Çubin'in savaşı 56 b.

Resim 5. Hüsrev'in arslanı öldürmesi 96b.

Resim 6. Leylâ ve Mecnun'un buluşması 146a.

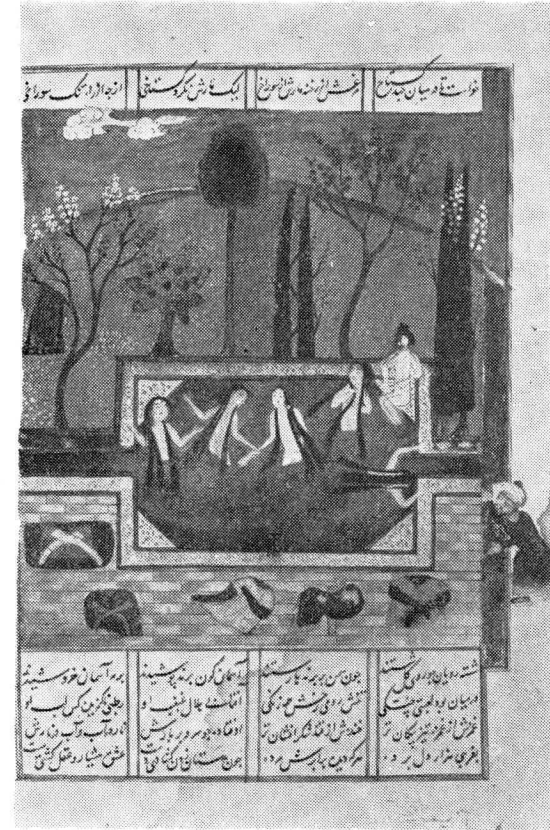
Resim 7. Behram'ın Havernak kasrındaki meclisi 164a.

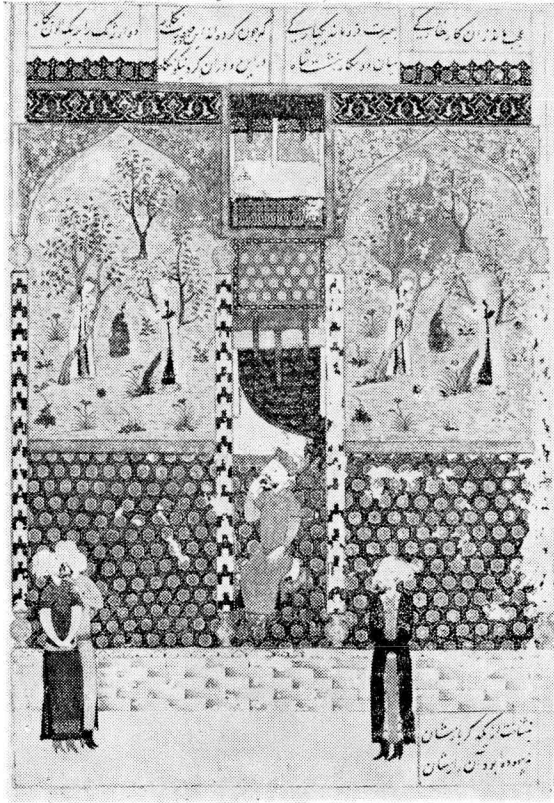
Resim 8. Behram'ın Siyah renkli köşkte birinci iklim şahının kızının anlattığı masalı dinlemesi 178b.

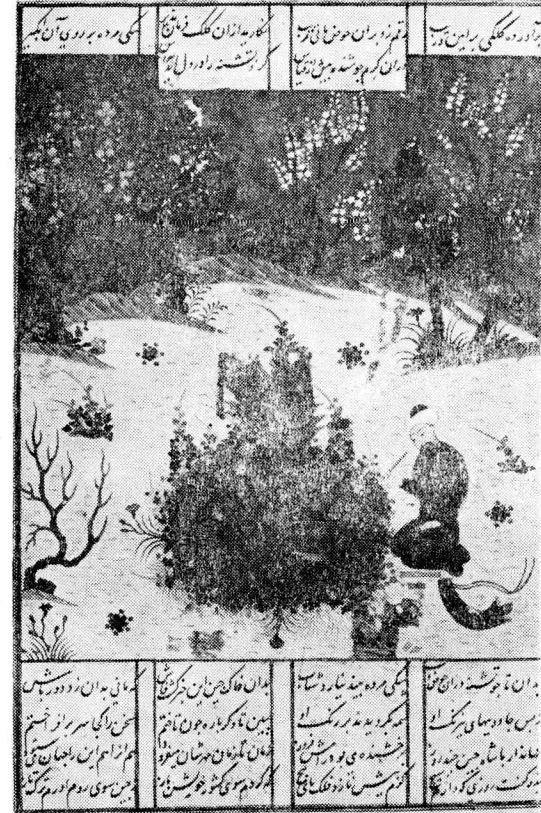
Resim 9. Şahın Meleklerle eğlenmesi 181b.

Resim 10. Zengin bir gencin kendi bağında eğlenen kızları görmesi 204b.

Resim 11. İskender'in Rum ve Çin nakkaşlarının resimleri hakkında karar vermesi 304a.

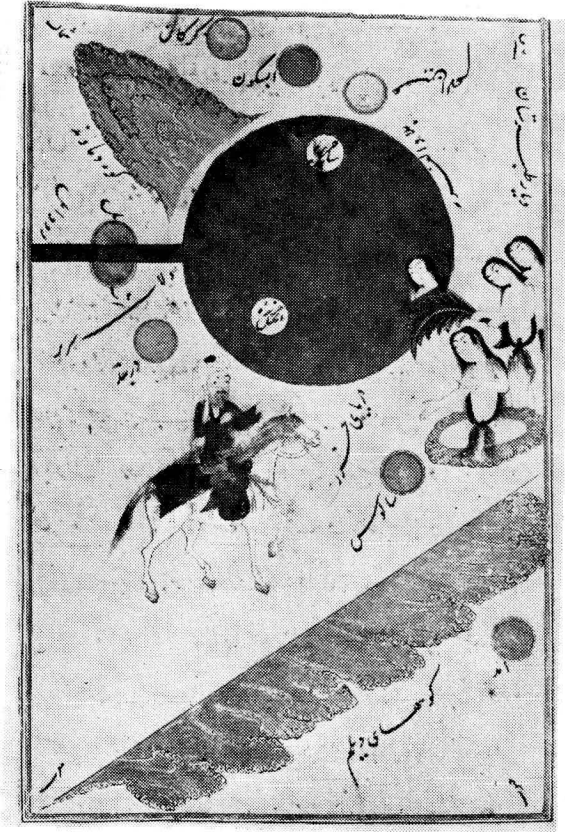
Resim 12. Mani'nin camdan yapılmış su birikintisi üzerine ölü bir köpek resmi yapması 305a.

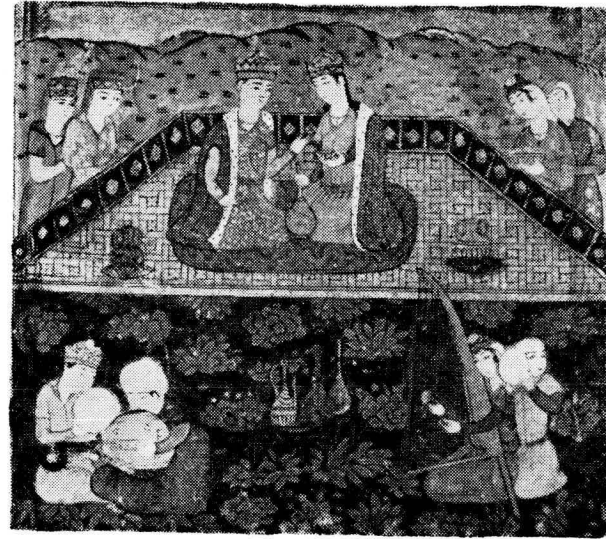
Resim 13. Çin hakamının İskender'e ziyafet vermesi 306a.

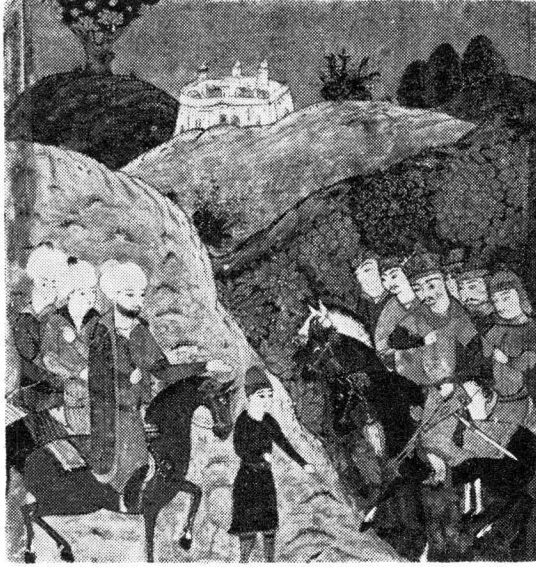
Resim 14. İskender'in Rusya'da Kıpçak çöllerinde örtüsüz güzel kadınları görmesi 309a.

Resim 15. Hazer Denizi ve civarı T.S.M. B. 334, 102a.

Resim 16. Hüsrev ve Şirin'in meclisi, T.S.M. H. 1115, 133L.

Resim 17. İskender'in Mısır'a gelisi. T.S.M. H. 1115, 45a.

Resim 18. Bijen'in Menije'yi görmeğe gelmesi T. S. M. H. 1116, 247b.